

(4) Legismus (法家 fǎjiā)

→ hlavní osobnosti/texty:

Shāng Yāng 商鞅 (390 – 338 př. n. l.)

Shāng jūn shū 商君書/商君书 – „Kniha pána ze Shangu“

Shēn Bùhài 申不害 (? – 337 př. n. l.)

Shēnzǐ 申子 (torzo)

Shèn Dào 慎到 (konec 4. stol.)

Shènzǐ 慎子 (torzo)

Hán Fēi 韓非 (asi 280–233 př. n. l.)

Hánfēizǐ 韓非子

→ reformátoři období Válčících států, vznik centralizovaných byrokraticky spravovaných útvarů, potlačení tradičních struktur (zejména tradiční aristokracie a zvykového práva):

Lǐ Kuī 李悝 ve státě Wèi 魏 (po r. 450 př. n. l.)

Wú Qǐ 吳起 v Chǔ 楚 (po r. 385)

Zōu Jì 鄒忌 v Qí 齊/齐 (po r. 356)

Shāng Yāng 商鞅 v Qín 秦 (po r. 356)

Shēn Bùhài 申不害 v Hán 韓 / 韩 (po r. 355)

Handout IV – KSCA018 Dějiny čínského myšlení I

Reformy v nejhrubších rysech všude stejné:

- ustavení psaných zákoníků a nadřazení legálního principu nad aristokratické zvykové právo a lenní vazby vůbec
- sestavení soupisů obyvatelstva se záznamy o vlastnictví
- rozšíření branné povinnosti na neprivilegované vrstvy obyvatelstva
- všeobecné zdanění

Specificky legistická opatření uvedená do praxe ve státě Qín:

- odměny a tresty
- systém vzájemného ručení

Tři pilíře legismu:

zákony (法 fǎ) – Shāng Yāng

techniky vládnutí (術 shù) – Shēn Bùhài

strategická výhoda, postavení (勢 shì) – Shèn Dào

Shāng jūn shū 商君書/商君书 – „Knih pána ze Shangu“

→ zákon (trestní právo) (法 fǎ), odměny a tresty (賞罰/刑 shǎng fá/xíng)

Zápisy o obřadech (Lǐjì):

Obřady nesestupují k obyčejným lidem a tresty nedosáhnou k vysokým hodnostářům.

Shāng jūn shū:

Způsob, jakým světec (聖人 shèngrén) spravuje stát, je sjednocení odměn, sjednocení trestů a sjednocení výchovy. Důsledkem sjednocení odměn je to, že armáda nebude mít na světě sobě rovné. Důsledkem sjednocení trestů je to, že příkazy jsou vykonávány. Důsledkem sjednocení výchovy je to, že podřízení poslouchají nadřízené.

Sjednocením odměn myslím to, že prospěch, peněžní odměny a povyšování jsou udělovány výhradně na základě vojenských zásluh. [...]

Sjednotit tresty znamená, že neexistuje rozdílného přístupu k lidem různého postavení. Každý, ať ministr či generál, hodnostář či prostý člověk, pokud neuposlechne králova rozkazu, přestoupí státní zákazy či poruší pravidla, nechť je bez milosti odsouzen k trestu smrti. Trest nesmí být zmírněn ani tomu, kdo dříve, než se provinil, se vyznamenal zásluhami, zákon nesmí být změněn ani kvůli tomu, kdo před tím, než se dopustil prohřešku, vykonal dobrý skutek. I věrný poddaný či oddaný syn, pokud se proviní, musí být souzen podle svého skutku. I úředník dbalý zákonů a svých povinností, pokud nevykoná králův rozkaz, nechť je bez milosti odsouzen k trestu smrti a s ním i jeho příbuzní do třetího kolene. Kolegové z úřadu, kteří vědí o provinění a nahlásí ho nadřízeným, se sami vyhnou trestu.

Proto tvrdím, že pokud jsou uplatňovány těžké tresty, které zasáhnou celou rodinu, lidé si netroufnou provinit se a žádné tresty nebudou vlastně potřeba. Dávni králové nepopravovali lidi, nemrzačili je useknutím chodidel a nevypalovali jim cejch na tvář proto, že by lidi chtěli zraňovat, nýbrž proto, aby zamezili zločinům a zastavili přestupky. Není lepší způsob, jak zamezit zločinům a zastavit přestupky, než těžké tresty. Pokud jsou tresty těžké a není před nimi úniku, lidé si netroufnou provinit se a ve státě nebude nikdo trestán.

Pokud tresty odstraňují tresty, je stát řádně spravován. Pokud tresty vytvářejí [další] tresty, je stát v chaosu. Proto se říká: „Při uplatňování trestů trestej lehké provinění těžkými tresty.“ Pokud jsou tresty odstraněny, pak jsou záležitosti úspěšně dokončeny a stát je silný. Pokud jsou na těžká provinění uplatněny těžké tresty a na lehká provinění lehké tresty, pak se tresty dále objevují, záležitosti se množí a stát se rozpadá.

Ve státě, který dominuje ostatním, je devět trestů na jednu odměnu; v silném státě je sedm trestů na tři odměny; v rozpadajícím se státě je pět trestů na pět odměn.

→ zemědělství a válka (農戰/农战 nóng zhàn)

Slyšel jsem, že pravá metoda vládnutí lidu závisí na tom, co nadřizený iniciuje. Otázka, zda vládce přiměje lidi věnovat se zemědělství a válce, nebo z nich udělá nájemné politiky, nebo z nich udělá vzdělance, závisí na tom, k čemu je vládce povzbuzuje. Pokud vládce povzbuzuje získávání zásluh a tvrdou práci, lidé budou válčit. Pokud povzbuzuje studium Písní a Dokumentů, lidé budou studovat. Je to proto, že vztah lidí k zisku je stejný jako když se voda valí směrem dolů, aniž by preferovala některou ze světových stran. Lidé se zajímají o dosažení zisku, a co budou dělat, to závisí výhradně na tom, k čemu je nadřizení povzbudí.

V dnešní době vládci nedbají na zákony a míry a spoléhají se na diskuze a chytráctví. Upozadují muže se zásluhami a silou a dávají přednost mužům lidským (仁 rén) a spravedlivým (義 yì). Následkem toho je, že se lidé nezabývají zemědělstvím a válkou. Pokud lid nesoustředí své síly na obdělávání půdy, tak se bude uvnitř státu nedostávat zásob. Pokud se lid nevydá ze všech sil ve válce, tak bude ve vztahu k zahraničí slabá armáda. Pokud se doma nedostává zásob a navenek je armáda slabá, pak i pokud máme území o rozloze deseti tisíc li a v něm milión těžkooděnců, bude to stejné jako pustá planina spoléhající na vlastní zdroje. Dávni králové dokázali přimět svůj lid, aby kráčel po obnažených čepelích mečů a odolal dešti šípů a kamení. Nebylo to přitom proto, že by se lidé chtěli takovým věcem učit – pouze se tím způsobem vyhýbali [ještě větší] škodě [tj. potrestání]. Mé učení tudíž spočívá v tom, že pokud lid touží po prospěchu, může ho dosáhnout pouze zemědělstvím, a pokud se chce vyhnout škodě, může toho dosáhnout jedině účastí ve válce. Pak nebude ve státě nikoho, kdo by se nejprve nevydal ze všech sil v zemědělství a ve válce, a teprve pak získal to, po čem touží.

→ oslabení lidu (弱民 ruǒ mín)

Pokud je lid slabý, stát je silný. A pokud je lid silný, stát je slabý. Proto stát, který se řídí správnou metodou (道 dào), se zabývá oslabením lidu.

Pokud lidé žijí v ponížení, cení si hodností. Pokud jsou slabí, mají úctu k úřadům. Pokud jsou chudí, váží si odměn. Pokud jsou lidé spravováni pomocí trestů, slouží rádi, a pokud jsou ve válce pobízeni odměnami, nedělají si nic ze smrti.

Pokud jsou vládní opatření taková, že je lidé nenávidí, je lid slabý. Pokud jsou vládní opatření taková, že se z nich lidé radují, je lid silný. Pokud je lid slabý, stát je silný. A pokud je lid silný, stát je slabý. [...] Se silným [lidem] napadnout silného [nepřítele] přináší zeslabení, zatímco [druhá strana] zůstane silná. Se slabým [lidem] napadnout silného [nepřítele] přináší posílení, zatímco [druhá strana] zeslábne.

→ zbavení se síly (去疆/去强 qù qiáng) („zbavení se přetlaku“)

Pokud je [lid] posílíš, dvakrát zeslábneš. Pokud je zeslabíš, dvakrát zesílíš. Když zaútočíš na slabé silným, zahyneš; pokud zaútočíš na silné slabým, dosáhneš dominance. Pokud je stát silný, ale nevede válku, jed se hromadí uvnitř hranic. Objevují se obřady a hudba a další parazitní funkce státu – takový stát nutně zhyne. Pokud však stát vede válku, jed je přenesen k nepříteli, obřady, hudba a další parazitní funkce se neobjevují – takový stát nutně zesílí.

Stát, který umí vytvářet, ale neumí ničit, se nazývá „státem, který atakuje sám sebe“ – nutně zhyne. Stát, který umí vytvářet i ničit, se nazývá „státem, který atakuje druhé“ – nutně zesílí.

→ svěřit funkce špatným (任姦 rèn jiān)

Pokud jsou funkce svěřeny dobrým, lidé se spoléhají na své příbuzné. Pokud jsou funkce svěřeny špatným, lidé se spoléhají na články zákona. Chápat druhé a citlivě reagovat na jejich podněty – tím se vyznačují dobří. Odtahovat se od druhých a špehovat je – tím se vyznačují špatní. Pokud jsou vyzdviženi dobří, přestupky nevyjdou na světlo. Pokud však jsou úkoly pověřeni špatní, zločiny jsou potrestány. V prvním případě jsou lidé silnější než zákon; ve druhém případě je zákon silnější než lidé.

Pokud se ve státě daří hudbě a obřadům, Písňím a Dokumentům, dobrotě a vzdělanosti, synovské oddanosti a bratrské lásce, mravní integritě a diskuzím, pokud tedy je ve státě těchto deset [parazitů], vládce nemá koho poslat do války a stát nevyhnutelně hyne. Pokud ve státě není těchto deset [parazitů], vládce má koho poslat do války a stát si nevyhnutelně podrobí ostatní státy. Stát, kde dobří vládnou špatným, se nachází v chaosu a hyne. Stát, kde naopak špatní vládnou dobrým, je dobře spravován a sílí.

Hán Fěizi 韓非子 (asi 280 – 233 př. n. l.)

Zápisy historika (史記/史记 Shǐjì):

Hán Fěi pozoroval proměny úspěchů a proher v minulosti a na základě toho sestavil knihy Osamělé rozhořčení, Patero červotočů, Vnitřní a Vnější skladiště, Les výkladů či Nesnáze s přesvědčováním, čítající více než sto tisíc slov. Kdosi donesl jeho spisy do státu Qín. Když qínský král spatřil Osamělé rozhořčení a Patero červotočů, pravil: „Ach! Kdybych se s tím člověkem mohl setkat a sprátnit se s ním, nelitoval bych, ani kdybych měl umřít.“ „To jsou knihy, které vytvořil Hán Fěi,“ řekl mu Lǐ Sī. Qín následně spěšným útokem napadlo Hán. Hanský král sice zprvu pro Hán Fěie nenašel uplatnění, když se však dostal do nouze, pověřil jej poselstvím v Qín. Král státu Qín si jej oblíbil, ale nepřijal jej však zatím do svých služeb. Lǐ Sī a Yao Gu se mu snažili uškodit a očernili ho: „Fěi je hanský princ. Chce-li nyní spojit lenní knížectví, dělá to v konečném důsledku kvůli Hán, a nikoli v zájmu Qín. Taková je lidská přirozenost. Když jeho služeb jeho Veličenstvo nevyužije, a nechá jej vrátit se zpět poté, co ho tady dlouho zadržovalo, řekneme si tím sami o potíže. Bude nejlepší, když ho necháte popravit pro porušení zákona.“ Qínský král jim dal zapravdu a předal Fěie pochopům, aby vykonali trest. Lǐ Sī mu poslal jed, aby mohl spáchat sebevraždu. Hán Fěi chtěl vše osobně vysvětlit, leč nedomohl se slyšení. Qínský král svého rozhodnutí začal litovat a poslal pro něho, aby byl propuštěn, jenže Fěi už byl mrtvý.

→ zákony (trestní právo) 法 fǎ

Hánfěizi:

Techniky vládnutí spočívají v tom, udělovat úřady podle nadání, sledovat označení (名 míng) a vyžadovat odpovídající výkony (刑/形 xíng), v rukou svírat rukojeť života a smrti a prověřovat schopnosti úředníků. O tom tedy rozhoduje panovník.

Podstatou zákonů je, že úředníci se řídí podle následujícího: na úřadech zveřejňují rozhodnutí a nařízení, do lidských srdcí vštěpují nevyhnutelnost trestů, odměny dávají jen těm, kdo úzkostlivě dodržují zákony, a trestají ty, kdo se proviní proti rozkazům. To tedy spravují úředníci.

- zákon je veřejně znám a platí pro všechny stejně
- stanovení trestů a odměn hlavním, ne-li výlučným obsahem zákona
- úlohou panovníka je pouze dohlížet na fungování systému, jehož základním pilířem zákony jsou, a kontrolovat své podřízené

→ dvě rukojeti (二柄 èr bǐng): odměny (賞 shǎng) a tresty (罰 fá/刑 xíng)

Hánfěizi:

Jediné, čím osvícený panovník ovládá své služebníky, jsou dvě rukojeti – toť vše. Tyto dvě rukojeti jsou tresty (刑 xíng) a laskavost (德 dé). Co to znamená tresty a laskavost? Tresty se myslí veřejné popravy, laskavostí se myslí veřejné udílení odměn. Ti, kteří jsou poddanými, mají strach z trestů a v odměnách vidí zisk, proto když sám vládce využije postihů a odměn, poddaní mají strach z jeho autority a sledují od něho plynoucí zisk. U současných proradných ministrů je tomu však jinak. Pokud jde o ty, které oni nesnáší, jsou schopni vymoci si na panovníkovi, aby je obvinil, pokud jde o ty, jež oni mají v oblibě, jsou s to vymoci si na panovníkovi, aby je odměnil. Jestliže si tedy panovník nezajistí, aby strach z trestů a lákadlo odměn vycházely od něho samotného, nýbrž je uděluje na základě toho, co mu řeknou ministři, budou se lidé celé země bát jeho ministrů, zatímco panovníka budou brát na lehkou váhu, půjdou za jeho ministry a panovníka opustí. To je nebezpečí, které pramení ze ztráty kontroly nad tresty a odměnami.

→ techniky vládnutí (術 shù)

- na rozdíl od zákonů mají být techniky skrývány, jedná se o soubor soukromých prostředků panovníka k tomu, aby se pojistil proti proradným podřízeným, kteří baží po jeho trůnu; obecně vzato slouží k tomu, aby uměnšily vliv individuálních zájmů a subjektivních vlivů na chod práva

Hánfěizí:

Techniky vládnutí spočívají v tom, udělovat úřady podle nadání, sledovat označení (名 míng) a vyžadovat odpovídající výkony (刑/形 xíng), v rukou svírat rukojeť života a smrti a prověřovat schopnosti ministrů.

Hánfěizí:

*Dao je počátkem všech věcí, měřítkem toho, co je správné a co chybné. Proto prozíravý vládce sleduje počátek, a tak poznává původ všech věcí, a drží se základních principů, čímž poznává zárodky dobrého a zkaženého. Proto vyčkává prázdný a nečinný a ponechává slova, aby se sama pojmenovala, a ponechává záležitosti, aby se samy ustálily. Je-li prázdný, dobře rozumí skutečnému stavu věcí, je-li nečinný, stává se vzorem pro to, co je v pohybu. **Ten, kdo veřejně hovoří (言 yán), sám vytváří jména (名 míng), ten, kdo vykonává úkoly (事 shì), sám vytváří skutečnost (實 shí).** Když jsou jména a skutečnost v souladu, pak vládce do ničeho nezasahuje (無為 wúwéi) a ponechává věcem přirozený vývoj. A tak se říká: Necht' panovník nevyjevuje své tužby. Vyjeví-li je, ministři se podle toho budou přibrušovat. Necht' panovník nevyjevuje své úmysly. Vyjeví-li je, ministři podle toho změní své vyjadřování. Proto říkám: Odstraň své záliby a nelibosti, a ministři projeví své skutečné smýšlení. Ať odloží dovednost a chytrost, a ministři budou přirozeně ostražití.*

Hánfěizí:

Moc si nepřeje být viděna, je nenápadná a nekoná (wúwéi). Konkrétní úkoly jsou rozděleny na všechny strany, zatímco klíč ke všemu zůstává ve středu. Světec pevně drží klíč, zatímco ze všech stran přicházejí vykonat práci. Prázdný, vyčkává, a ostatní pro něj pracují. [...] Neboť pro každou věc je vhodné něco jiného, každá surovina má své uplatnění. Pakliže vše je na svém místě, vládce nemusí konat (wúwéi): Nechává kohouta hlídat noc a kočku posílá chytat myši. Pakliže využívá rozmanité schopnosti každého jednotlivce, vládce nemusí sám nic konat. Naopak když se vládce něčím sám zabývá, pak není dílo vykonáno, jak má být.

→skutečnost a pojmenování (刑名/ 形名 xíngmíng)

- základní „technika vládnutí“, přesněji „výkon funkce (刑/ 形 xíng = „tvar“) a její nominální prezentace“ (名 míng = „jméno“).

- související dvojice:

veřejné prohlášení, závazek (言 yán) => přidělený úkol (事 shì)

jména (名 míng) a skutečnost (實 shí)

Hánfěizi:

Chce-li vládce zamezit nepravostem, prověřuje, zda odpovídá pojmenování skutečnosti a zda se slova neliší od činů. Ti, kteří jsou podrženi, předkládají své návrhy, panovník jim na jejich základě přiděluje úkoly a soustředí se na to, aby na základě úkolů poměřoval jejich výkony. Pokud výkon odpovídá úkolu a úkol odpovídá slovům, dostanou odměnu. Pokud výkon neodpovídá úkolu nebo úkol neodpovídá slovům, jsou potrestáni. Proto jsou podrženi trestáni, když jsou jejich řeči velkolepé a výkony malé. Není to trest za malý výkon, je to trest za to, že výkon neodpovídá řečem. Potrestání jsou podrženi i v tom případě, kdy jsou jejich prohlášení skromná, ale výkony velké. Není to tím, že by panovník neměl radost z velkých výkonů, je to kvůli tomu, že považuje škodlivý vliv řeči neodpovídajících skutečnosti za závažnější, než je dosažení velkých úspěchů. Proto je trestá.

Kdysi se vévoda Zhao z Han opil a usnul. Opatrovník čapky viděl, že je mu zima, a tak přikryl svého pána šaty. Když se vévoda probudil, byl potěšen a ptal se rádců po levici a po pravici: „Kdo byl ten, kdo na mě dal šaty?“ „Opatrovník čapky,“ odpověděli mu. Načež panovník potrestal jako opatrovníka čapky, tak opatrovníka šatů. Opatrovníka šatů za to, že zanedbal svou povinnost, opatrovníka čapky pak za to, že překočil své pravomoce. Nebylo to tím, že by mu nevadila zima, ale měl za to, že zásah do pravomocí jiného úředníka je horší než chlad. Osvícení vládce si proto vydržuje podrženi tak, že vykazují výsledky, aniž by směli překračovat své pravomoce, a nesmí předkládat prohlášení, která by neodpovídala skutečnosti. Překročí-li pravomoce, zemřou, neodpovídají-li jejich slova, jsou potrestáni. Pokud si hledí svých povinností a to, co říkají, je pravdivé, nedostanou příležitost družít se v zájmových skupinách a navzájem se podporovat.

→ strategická výhoda, postavení (勢 shì)

- původ termínu u stratégů, spisů o válečném umění a souvisí s využitím terénu a strategickou výhodou, kterou využití terénu poskytuje
- u Hán Fěie se týká organizace moci; systém musí být nastaven tak, aby panovníkovo postavení bylo přirozeně silné a nezáviselo na kvalitách jeho osobnosti

Hánfěizǐ:

Mistr Shèn (tj. Shèn Dào) pravil: „Létající drak jezdí na mracích, had teng pluje na mlze, ale když mraky zmizí a mlha se rozplyne, dostanou se na roveň s žížalou nebo mravencem, neboť ztratili to, oč se opírali. Ustoupí-li schopný člověk neschopnému, je to tím, že má malou moc a nízké postavení. Je-li si neschopný podrobit schopného, je to tím, že má velkou moc a vysoké postavení. Když byl Yáo prostým mužem, nebyl s to spravovat ani tři lidi. Ale když byl tyran Jié synem Nebes, dokázal uvést celé podnebesí do zmatku. Na základě toho vím, že se stačí spolehnout na politickou moc a postavení, zatímco schopnosti a rozum nestojí za obdiv. Vždyť když je kuše slabá, ale šíp vyletí vysoko, je to tím, že byl urychlen větrem, a když je člověk neschopný, a přece jsou jeho rozkazy prováděny, je to tím, že se mu dostane pomoci od mas. Yáo vychovával, když patřil mezi nejnižší sluhy, a lid mu nenaslouchal, avšak poté, co usedl tváří k jihu a stal se králem podnebesí, jeho rozkazy byly prováděny a jeho zákazy dodržovány. Z tohoto pohledu nestačí schopnosti a chytrost na podmanění mas, kdežto politická moc a postavení stačí k podrobení schopných.“

→odmítání hodnoty tradice

- legisté kladou prosazují výhradně neosobní mechanismus moci; je to přístup zcela protikladný představě, že vládnout by měl „ušlechtilý muž“, ať už v tradičním (rodovém) nebo konfuciánském (vláda mocí mravního charizmatu) smyslu.

Hánfěizǐ:

Kdysi král Wen sídlil v oblasti mezi hlavními městy Feng a Hao a ovládal území o sto mílích na šíř i nadél. Choval se podle zásad lidskosti a správnosti a získal si západní nájezdíky, načež se stal králem podnebesí. Král Yan ze Xu sídlil v Hedongu a spravoval území o pěti stech mílích na šíř a nadél. Choval se podle zásad lidskosti a správnosti, získával území a podřídil svému dvoru třicet šest zemí. Král Wen z Jing se lekl, že mu bude škodit, a tak svolal vojsko a zaútočil na Xu, načež je zahubil. To, že se král Wen choval podle zásad lidskosti a správnosti a stal se králem podnebesí, zatímco xuský král Yan činil stejně tak a přišel o svou zemi, je dáno tím, že lidskost a správnost byla užitečná v minulosti, ale není užitečná v současnosti. Proto říkám: Liší-li se doba, liší se úkoly. V nejzazším dávnověku se soutěžilo v mravnosti, ve střední době se lidé sháněli po chytrých radách a dneska se zápolí hrubou silou.